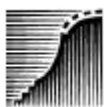

De invloed van natuurbeschermings- maatregelen op het sociaal-economisch leefklimaat in het Waddengebied

*Inventarisatie op de Waddeneilanden
van de belangrijkste thema's van het sociaal-
economisch leefklimaat*

Thamar Kok
Anja Hagendoorn

landbouw, natuurbeheer
en visserij

© 2002 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2002/142
Ede/Wageningen, 2002

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2002/142 en het aantal exemplaren.

Oplage	150 exemplaren
Samenstelling	Thamar Kok, Anja Hagendoorn
Druk	Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij
Productie	Expertisecentrum LNV Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie Bezoekadres : Marijkeweg 24 Postadres : Postbus 30, 6700 AA Wageningen Telefoon : 0317 474801 Fax : 0317 427561 E-mail : Balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

Het Waddengebied heeft een bijzondere betekenis, zowel nationaal als internationaal. Op internationaal niveau formuleren Duitsland, Denemarken en Nederland samen beleid voor de bescherming en het beheer van het gebied. Hiervoor komen de 3 landen eens in de 4 jaar samen voor een trilateraal ministeroverleg. In 1997 vond het overleg in Stade plaats. Het overleg resulteerde in de Verklaring van Stade en het Waddenzeeplan.

Ter voorbereiding op het overleg van oktober 2001 in Esbjerg zijn door de Regiodirectie Noord van LNV consulaties met bewoners en gebruikers van het gebied gehouden. Als reactie kwam hieruit naar voren dat het beleid zich te sterk richt op ecologische doeleinden en te weinig rekening houdt met de menselijke component in het gebied. Voor de Regiodirectie vormde deze reactie aanleiding voor nader onderzoek. Want voor een duurzame ontwikkeling van het gebied zijn naast ecologische waarden ook sociale en economische waarden van belang.

Regiodirectie Noord van LNV heeft het Expertisecentrum LNV opdracht gegeven na te gaan welke gevolgen natuurbeschermingsmaatregelen hebben op het sociaal economisch leefklimaat van de bewoners op de Waddeneilanden in Nederland. Voor deze opdracht heeft het Expertisecentrum LNV gesprekken gevoerd met bewoners van de Waddeneilanden. En daarnaast is schriftelijk en telefonisch informatie ingewonnen bij bewoners. Het voorliggende rapport had niet tot stand kunnen komen zonder de medewerking van al deze mensen. Zij worden van harte bedankt voor hun bijdrage aan de tot stand koming van dit rapport.

Drs. R.P. van Brouwershaven
Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Doelstelling en vraagstelling	9
1.3 Afbakening	10
1.4 Werkwijze	10
1.5 Leeswijzer	11
2 Natuurbeleid op de Waddeneilanden	13
2.1 Algemeen	13
2.2 Nationaal beleid	13
2.2.1 PKB-Waddenzee	13
2.2.2 Beheersplan voor de Waddenzee	14
2.3 Internationaal beleid	14
2.3.1 Ministerconferenties	14
2.3.2 Overig internationaal overleg	15
3 Sociaal-economisch leefklimaat in theorie	17
3.1 Algemeen	17
3.2 Historische context	17
3.3 Mogelijke indeling naar thema's van het sociaal-economisch leefklimaat	18
4 Resultaten van de interviews	19
4.1 Algemeen	19
4.2 Texel	19
4.2.1 Inkomen en sociale zekerheid	19
4.2.2 Verzorgings situatie	20
4.2.3 Fysiek woonklimaat	20
4.2.4 Sociaal klimaat	20
4.2.5 Greep hebben op eigen omgeving (politiek)	20

4.3	Vlieland	21
4.3.1	Inkomen en sociale zekerheid	21
4.3.2	Verzorgingsituatie	21
4.3.3	Fysiek woonklimaat	22
4.3.4	Sociaal klimaat	22
4.3.5	Greep hebben op eigen omgeving (politiek)	22
4.4	Terschelling	23
4.4.1	Inkomen en sociale zekerheid	23
4.4.2	Verzorgingsituatie	23
4.4.3	Fysiek woonklimaat	23
4.4.4	Sociaal klimaat	23
4.4.5	Greep hebben op eigen omgeving (politiek)	23
4.5	Ameland	24
4.5.1	Inkomen en sociale zekerheid	24
4.5.2	Verzorgingsituatie	24
4.5.3	Fysiek woonklimaat	24
4.5.4	Sociaal klimaat	24
4.6	Schiermonnikoog	25
4.6.1	Inkomen en sociale zekerheid	25
4.6.2	Verzorgingsituatie	25
4.6.3	Fysiek woonklimaat	25
4.6.4	Sociaal klimaat	25
4.6.5	Greep hebben op eigen omgeving (politiek)	25
4.7	Rol van de overheid	26
4.8	Conclusies	27
4.8.1	Algemeen	27
4.8.2	Indeling Groot en Leefbaarheidsthema's	27
5	Conclusies en aanbevelingen	29
5.1	Conclusies	29
5.2	Aanbevelingen	30
5.3	Hoe verder	30
6	Referenties	31
	Bijlage 1 - Vragen Interviews	133

Samenvatting

Context

In verband met het internationale Waddenbeleid vindt elke vier jaar een trilateraal ministersoverleg tussen Nederland, Duitsland en Denemarken plaats. De ontmoeting van 1997 in Stade leidde tot de "Verklaring van Stade". Regiodirectie Noord van het ministerie van LNV is verantwoordelijk voor het uitvoeren van het in de verklaring vastgelegde beleid voor Nederland en het formuleren van mogelijk vervolgbeleid. In een serie consulaties van Regiodirectie Noord met bewoners en sectoren kwam aan de orde dat de inhoud van de verklaring zich vooral toespitst op ecologische doelen en dat de indruk bestaat dat de sociaal-economische context vergeten wordt. Het is van belang deze reactie serieus te nemen omdat voor het realiseren van de ecologische doelen voldoende draagvlak bij onder andere bewoners en sectoren nodig is.

Om meer zicht te krijgen op de gevolgen van natuurmaatregelen voor het Waddengebied op de beleving van de sociaal-economische situatie van de bevolking heeft Directie Noord aan het Expertisecentrum LNV opdracht gegeven hierover een inventarisatie uit te voeren.

Vraagstelling en werkwijze

De centrale vraag voor de inventarisatie is als volgt:

Welke gevolgen hebben natuurmaatregelen volgens de bewoners op de Waddeneilanden in Nederland op hun sociaal-economisch leefklimaat?

Er is voor gekozen om de inventarisatie te beperken tot het identificeren van thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die van toepassing zijn op de eilandbewoners van de vijf Waddeneilanden. De nadruk ligt erop te achterhalen welk van deze thema's van belang zijn voor veranderingen in het sociaal-economisch leefklimaat.

Het identificeren van de thema's van het sociaal-economisch leefklimaat is gebeurd door middel van literatuuronderzoek en interviews.

Resultaten en conclusies

In de literatuur worden verschillende indelingen gebruikt naar aspecten of criteria die van belang zijn voor het sociaal-economisch leefklimaat.

Voor de indeling van de resultaten van de interviews is gebruik gemaakt van de indeling volgens Groot. Hij onderscheidt de volgende vijf categorieën:

Inkomen en sociale zekerheid: werk, ook wel bestaanszekerheid genoemd;

Verzorgingssituatie: voorzieningen, aard en peil van de aanwezige voorzieningen.

Hieronder kunnen ook voorzieningen in verband met bereikbaarheid worden gerekend. Zowel bereikbaarheid van werk en voorzieningen elders, als bereikbaarheid van buitenaf;

Fysiek woonklimaat: wonen, de waardering van woning en woonomgeving

Sociaal klimaat: samenleven, de waardering van sociale contacten;

Greep op de eigen omgeving: de mogelijkheid om greep te hebben op de eigen omgeving (politiek)

Uit de interviews komt naar voren dat Natuurbeschermingsmaatregelen invloed hebben op het sociaal en economisch leefklimaat van de eilandbewoners.

Door de resultaten van de interviews (achteraf) te rangschikken volgens de indeling van Groot ontstaat een beeld op welke onderdelen van het sociaal-economisch leefklimaat de Natuurbeschermingsmaatregelen invloed hebben.

Er komt naar voren dat er vooral een spanningsveld bestaat tussen:

- inkomen en sociale zekerheid en natuurbeschermingsmaatregelen
- fysiek woonklimaat en natuurbeschermingsmaatregelen
- greep hebben op eigen woonomgeving en natuurbeschermingsmaatregelen.

Een relatie tussen natuurbeschermingsmaatregelen en de categorieën verzorgings situatie en sociaal klimaat wordt in de interviews (nagenoeg) niet gelegd.

Binnen de drie genoemde categorieën waar een spanningsveld met natuurbeschermingsmaatregelen bestaat komen een aantal thema's naar voren.

Binnen de categorie inkomen en sociale zekerheid is dit:

evenwicht tussen economie en natuur

De natuur is belangrijk voor de economie van de eilanden. Als het economische belang teveel een rol gaat spelen door bijvoorbeeld een te groot aantal toeristen toe te staan kan dit ten koste gaan van het leefklimaat.

Binnen de categorie fysiek woonklimaat zijn dit:

vrijheid van de bewoners "te doen" en "te gebruiken"

Te ver doorgevoerde natuurbeschermingsmaatregelen beknotten het gevoel van vrijheid, een waarde die de bewoners als belangrijk ervaren.

toegankelijkheid natuur

Door afsluiting van gebieden kan de natuur niet meer beleefd worden.

Binnen de categorie greep hebben op eigen woonomgeving zijn dit:

invloed op beslissingen

Bewoners willen graag gekend worden in het hoe en waarom van bepaalde maatregelen. Doordat dit nu niet of onvoldoende gebeurt ontstaat soms onbegrip of onvrede ten aanzien van de maatregelen.

flexibele gebiedsgerichte regelgeving

Maatregelen komen nu vaak als generiek en sterk van bovenaf opgelegd over. Een betere inpassing aan de lokale situatie is voorstelbaar en over het algemeen acceptabeler voor de bewoners.

Verder komt uit de interviews naar voren dat wanneer de bewoners het gevoel hebben dat natuurmaatregelen onzinnig en onnodig zijn, of een stap te ver gaan, dit vooral een indirecte reactie bij hen oproept. Dit uit zich bijvoorbeeld in een afname aan vrijwillige onderhouds- en beheerswerkzaamheden door de bevolking. Verlies aan draagvlak heeft daarnaast ook gevolgen voor de medewerking en het begrip voor toekomstige natuurbeschermingsplannen

1 Inleiding

1.1 Inleiding

In verband met het internationale Waddenbeleid vindt elke vier jaar een trilateraal ministersoverleg tussen Nederland, Duitsland en Denemarken plaats. Naar aanleiding van het trilaterale overleg in 1997 hebben de ministers van de drie Waddenlanden de "Verklaring van Stade" inclusief het "Waddenzeeplan" ondertekend. De doelen van deze verklaring zijn voornamelijk ecologisch van aard, weliswaar met behoud van sociaal-economische activiteiten. Iedere 4 jaar wordt geëvalueerd in hoeverre de doelen zijn gerealiseerd.

Regiodirectie Noord van het Ministerie van LNV is verantwoordelijk voor het uitvoeren van het in de verklaring vastgelegde beleid voor Nederland en het formuleren van mogelijk vervolgebied. Zij betreft hierbij de bewoners en gebruikers van het Waddengebied. Uit een eerste serie consultaties van directie Noord met bewoners en sectoren, kwam naar voren dat zij zich buiten beeld gezet voelen door de in hun ogen eenzijdige insteek van de verklaring van Stade. In hun ogen moet de verklaring niet alleen ecologische maar ook economische doeleinden bevatten. Het is van belang deze reacties serieus te nemen, omdat draagvlak bij hen uiteindelijk van belang is voor de bescherming van de Waddenzee.

In overleg met Duitsland, Denemarken en Nederland is besloten het beleid dat is vastgelegd in Stade te blijven beperken tot ecologische doeleinden. Wel is afgesproken na te gaan welke gevolgen de uit de verklaring voortvloeiende natuurbeschermingsmaatregelen hebben op de sociaal-economische situatie van de bevolking. Deze afspraak is de aanleiding voor dit project. In opdracht van regiodirectie Noord heeft het Expertisecentrum-LNV de invloed onderzocht die maatregelen om de ecologische doeleinden te bereiken hebben op het sociaal-economisch leefklimaat van de bewoners van de Waddeneilanden.¹

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Zicht krijgen op de gevolgen van natuurmaatregelen voor het Waddengebied, op de *beleving* van de sociaal-economische situatie van de bevolking staat centraal in dit rapport. Deze gevolgen kunnen worden verrat in zogenaamde thema's van het sociaal-economisch leefklimaat.

Door deze thema's te identificeren is het vervolgens mogelijk te achterhalen op welke aspecten van het sociaal-economisch leefklimaat de natuurmaatregelen invloed hebben en wat de omvang ervan is.

¹ Inmiddels heeft in de loop van het project voor de Regiodirectie Noord, in oktober 2001, het trilaterale ministersoverleg in Esbjerg plaatsgevonden. Hierbij is onder andere afgesproken het project Waddenzee Forum uit te voeren. In dit project is aandacht voor sociaal-economische ontwikkelingen in het Waddengebied.

De vraag die in dit project wordt beantwoord is de volgende: Welke gevolgen hebben natuurmaatregelen volgens de bewoners op de Waddeneilanden in Nederland op hun sociaal-economisch leefklimaat?

De daaruit voortvloeiende **doelstelling** is:

Een beeld krijgen van de gevolgen van natuurmaatregelen op het sociaal-economisch leefklimaat van de bewoners van de Waddeneilanden en op basis hiervan een aantal thema's definiëren.

Resultaat

Het bij de doelstelling van dit project behorende resultaat is een rapportage met daarin een overzicht van de belangrijkste thema's van het sociaal-economisch leefklimaat en de effecten hierop van de natuurmaatregelen voortvloeiend uit het verdrag van Stade en andere natuurmaatregelen. Het gaat hierbij om thema's die (1) beïnvloed worden door natuurmaatregelen en die (2) door de uitvoering het sociaal-economisch leefklimaat van de bewoners dusdanig bedreigen dat de bewoners tegen de maatregelen ageren.

1.3 Afbakening

In het Waddengebied zijn verschillende groepen mensen voor wie natuurmaatregelen gevolgen kunnen hebben. Dit zijn:

- de bevolking van de eilanden en de randgemeenten (i.e. de gemeenten op het vaste land grenzend aan de Waddenzee);
- de recreatieve gebruikers van het gebied (wadvaarders/wadlopers);
- de beroepsgebruikers van de waddenzee: de garnalenvissers (van de eilanden) en in mindere mate de kokkel en mosselvisser (uit Zeeland in mindere mate omdat de Zeeuwse vissers geen deel uitmaken van de gemeenschappen die in het Waddengebied leven en daarmee van genoemd draagvlak)
- de eilandbezoekers

De genoemde groepen hebben verschillende belangen en waarschijnlijk zijn voor hen verschillende thema's van het sociaal-economisch leefklimaat van belang.

Er is voor gekozen om het project te beperken tot het identificeren van thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die van toepassing zijn op de *eilandbewoners* van de vijf Waddeneilanden.

Voor een monitoringssysteem waarmee de ontwikkelingen van de invloed van natuurmaatregelen op het sociaal-economisch leefklimaat kunnen worden gevolgd, zijn criteria nodig in de vorm van meetbare parameters. Dit project beperkt zich tot het identificeren van thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die ten grondslag liggen aan de criteria. Het bepalen van criteria en het eventuele vervolg, het opzetten van een monitoringssysteem, is in dit project niet aan de orde.

De thema's van het sociaal-economisch leefklimaat zijn globaal van aard en aan de hand waarvan de effecten op het sociaal-economisch leefklimaat kunnen worden ingedeeld. De nadruk ligt erop te achterhalen welk van deze thema's van belang zijn voor veranderingen in het sociaal-economisch leefklimaat.

1.4 Werkwijze

Het identificeren van de thema's van het sociaal-economisch leefklimaat is gebeurd door middel van literatuuronderzoek en interviews. Om in beperkte tijd toch een zo groot mogelijke groep mensen te interviewen is op elk van de vijf Waddeneilanden een interviewsessie met een groep mensen belegd. Via de contactpersonen van de eilanden voor regiodirectie Noord zijn eilandbewoners met verschillende achtergronden benaderd. Dit betekent dat de interviews niet alleen met geboren eilanders zijn gehouden, maar dat ook gesproken is met mensen die nog maar een aantal jaren op de eilanden wonen. Daar waar het niet gelukt is mensen op hetzelfde

tijdstip bijeen te krijgen, zijn persoonlijke interviews gehouden. Wanneer ook dat niet mogelijk bleek, is de toevlucht genomen tot een telefonisch interview of een schriftelijke enquête. In tabel 1 is een overzicht gegeven van het aantal en type interviews. De interviews zijn gehouden in de maanden december 2001 en februari 2002.

Tabel 1 Overzicht van aantal en type interviews per eiland

Eiland	Groep	Persoonlijk	Telefonisch	Schriftelijk
Texel	-	4	1	2
Vlieland	4 personen	2	-	1
Terschelling	4 personen	1	-	-
Ameland	5 personen	1	1	-
Schiermonnikoog	7 personen	1	-	-

De interviews zijn als volgt opgebouwd. Na een korte inleiding over het onderwerp is eerst gevraagd naar de algemene thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die de bewoners belangrijk vinden. Daarna is gevraagd naar het sociaal-economisch leefklimaat in relatie tot natuurbeschermingsmaatregelen. Hierbij is niet gevraagd naar de relatie met afzonderlijke natuurmaatregelen, maar zijn de natuurbeschermingsmaatregelen als samenhangend geheel beschouwd. De vragen die als richtlijn bij de interviews zijn gebruikt, zijn opgenomen in bijlage 1.

Achteraf zijn de resultaten van de interviews ingedeeld naar thema's van het sociaal-economisch leefklimaat volgens de indeling van Groot (deze komt aan de orde in hoofdstuk 3). Er is bewust voor gekozen deze indeling niet leidend te laten zijn bij vraagstelling van de interviews. Door een open vraagstelling is beoogd een beeld te krijgen van de belangrijkste thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die spelen onder de bevolking.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van natuurmaatregelen met betrekking tot het Waddengebied. In hoofdstuk 3 wordt de theorie over het sociaal-economisch leefklimaat behandeld. Hierin komt onder meer de keuze voor de indeling van Groot aan de orde. De resultaten van de interviews komen in hoofdstuk 4 aan de orde, waarna op basis hiervan in hoofdstuk 5 conclusies worden getrokken en aanbevelingen aan regiodirectie Noord zijn geformuleerd.

2 Natuurbeleid op de Waddeneilanden

2.1 Algemeen

De afgelopen decennia is nationaal en internationaal beleid ontwikkeld dat betrekking heeft op de Waddenzee. Aan de ene kant betreft het algemeen (natuur) beleid aan de andere kant is beleid specifiek gericht op de Waddenzee. In dit hoofdstuk wordt uiteengezet wat de kernpunten van het Waddenzeebeleid zijn en wat daarbij de belangrijkste natuurmaatregelen zijn.

2.2 Nationaal beleid

Het natuurbeleid in Nederland is voor een deel vastgelegd in wetten, waaronder de Natuurbeschermingswet, de jachtwet en de flora- en faunawet. Het landelijke natuurbeleid is vastgelegd in de nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur (LNV 2000). Het instellen van Nationale Parken is ook één van de instrumenten van het natuurbeleid.

In 1982 worden delen van de Waddenzee benoemd als Staatsnatuurmonument in het kader van de Natuurbeschermingswet. Sinds die tijd is het ook mogelijk om op basis van natuurwaarden beperkingen op te leggen aan menselijke activiteiten (bijvoorbeeld voor de visserij).

2.2.1 PKB-Waddenzee

Op nationaal niveau is in 1994 de definitieve tekst van de Tweede Nota Waddenzee (PKB Waddenzee) vastgesteld, met een looptijd tot 2000. Hierin staan de hoofdlijnen van het overheidsbeleid ten aanzien van ruimtelijke ordening, milieu- en waterbeleid voor de Waddenzee. De principes voor het beheer van de Waddenzee, zoals die zijn vastgesteld op de ministersconferentie in Esbjerg (1991) zijn hierin uitgewerkt. De hoofddoelstelling van de Tweede Nota Waddenzee is:

“De Rijksoverheid streeft naar een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied. Dit houdt een ongestoorde ontwikkeling in van de waterbewegingen en de hiermee samenhangende geomorfologische en bodemkundige processen, de duurzame bescherming van de kwaliteit van water, bodem en lucht, de (bodem)flora en fauna, zoals de foerageer-, broed- en rustgebieden van de vogels, de werp-, rust- en zooggebieden van zeezoogdieren, met name zeehonden, de kinderkamerfunctie voor de Noordzeevis, de flora en fauna van de buitendijkse gebieden en de daaraan grenzende duinen, de landschappelijke kwaliteiten (de verscheidenheid en het specifieke karakter van het open landschap) en de belevingswaarde van natuur en landschap.”

Menselijk gebruik wordt volgens de PKB toegestaan als dat de hoofddoelstelling niet in gevaar brengt. Wel moet van tevoren de noodzaak hiervan aangetoond zijn. De PKB Waddenzee kreeg in 1993 versterkte wettelijke status toen het grootste deel van de Waddenzee werd benoemd tot Staatsnatuurmonument in het kader van de natuurbeschermingswet. In 1994 vond een herziening plaats van de Tweede Nota Waddenzee.

In 1999 is de geldigheid van de Tweede Nota Waddenzee en de herziening ervan afgelopen. Inmiddels heeft het kabinet op 13 november 2001 het Kabinetsstandpunt van de planologische kernbeslissing Derde Nota Waddenzee (pkb deel 3) aangeboden aan de Tweede Kamer. Het kabinetsstandpunt heeft tot de nodige discussie en kamervragen geleid. Besluitvorming over de PKB heeft nog niet plaatsgevonden. Momenteel (juni 2002) is de PKB Waddenzee als controversieel onderwerp gekenmerkt, tot zich een nieuw kabinet heeft gevormd.

2.2.2 Beheersplan voor de Waddenzee

In 1996 is het Beheersplan Waddenzee 1996-2001 opgesteld. In het beheersplan zijn de twaalf beheersplannen die daarvoor golden, verwerkt tot één integraal plan. In het plan zijn de hoofdlijnen voor het beheer beschreven voor natuur en milieu (ongestoorde ontwikkeling van natuurlijke processen en behoud, herstel en ontwikkeling van natuurwaarden) en menselijk gebruik van de Waddenzee (reguleren van gebruik en minimaliseren van de effecten op natuur en milieu). Het reguleren van menselijk gebruik richt zich met name op het voorkomen en beperken van verstoring, verontreiniging en schade aan het natuurlijke milieu in de Waddenzee, in samenhang met duurzaam gebruik. De maatregelen die voortvloeien uit het beheersplan worden jaarlijks herzien en beschreven in het maatregelenplan. De maatregelen hebben uiteraard gevolgen voor het sociaal-economisch leefklimaat van de bewoners in het Waddengebied. De maatregelen die voor bewoners het meest opvallend zijn, zijn maatregelen op het gebied van natuur en kust (voorwaarden aan menselijke beïnvloeding, geen verstoring van zeehonden en vogels), milieu (voorkomen van verontreinigingen en rustverstoringen, stiltegebieden), recreatie (gedragscode voor de recreant, zonerings) en wijzigingen in het vergunningenbeleid.

2.3 Internationaal beleid

Delen van de Waddenzee zijn op internationaal niveau aangewezen als Wetlands van internationale betekenis in het kader van het Ramsar-verdrag en als Man and Biosphere Reserve (MAB). Op Europees niveau zijn EU-richtlijnen zoals de Vogel- en Habitatrichtlijnen en Natura 2000 van belang.

2.3.1 Ministerconferenties

In 1982 tekenden de ministers van de drie Waddenzeelanden, Denemarken, Duitsland en Nederland, tijdens de trilaterale ministersconferentie in Kopenhagen, de Gezamenlijke Verklaring ter Bescherming van de Waddenzee. In Esbjerg in 1991 ontstond tijdens de zesde trilaterale ministersconferentie aldaar een nieuwe doorbraak, toen besloten werd te komen tot een gezamenlijk beheersplan voor de Waddenzee. Op de conferenties in 1994 (Leeuwarden) en 1997 (Stade) is dit voornemen verder uitgewerkt.

In de verklaring van Stade (1997) is het Trilaterale Waddenzee Plan opgenomen. De doelen uit het Waddenzee Plan zijn:

- IDENTITEIT – het behouden, herstellen en ontwikkelen van de elementen die bijdragen aan het karakter of de identiteit van het landschap
- VERSCHIEDENHEID – het handhaven van de volledige verscheidenheid aan cultuurlandschappen die kenmerkend zijn voor het landschap van de Waddenzee
- GESCHIEDENIS – het behouden van het cultuur-historische erfgoed
- LANDSCHAP – speciale aandacht besteden aan de belevingswaarde en de cultuur-historische waarden van het landschap bij beheer en ruimtelijke ordening.

Een van de grondbeginselen van het Trilaterale Waddenzee Plan is "het, voor zover mogelijk, verwezenlijken van een natuurlijk en duurzaam ecosysteem, waarin natuurlijke processen op ongestoorde wijze kunnen plaatsvinden" (Verklaring van Esbjerg, 1991). Over economische ontwikkeling en mogelijkheden zegt de Verklaring van Stade (1997) dat landbouw, industrie, scheepvaart toerisme en recreatie economisch belangrijk zijn voor de regio. En dat daarom gestreefd wordt naar een harmonieus evenwicht tussen de behoeften van de maatschappij en ecologie.

Dit alles binnen de beperkingen van een passende bescherming en natuurlijke ontwikkeling van de Waddenzee.

Inmiddels is in oktober 2001 de negende Trilaterale Waddenzee Conferentie in Esbjerg geweest. Hieruit is de Waddenzeeverklaring Esbjerg voortgevloeid (zie LNV 2001). Enkele onderwerpen uit de verklaring die voor deze studie van belang zijn, zijn:

- De Waddenzee is bij de Verenigde Naties nog niet aangemeld als (*natural*) *world heritage site* in verband met het ontbreken van voldoende draagvlak
- De Waddenzee wordt aangemeld als *Particularly Sensitive Sea Area* bij de International Maritime Organisation van de Verenigde naties.
- Over de balans economie – ecologie: het project Waddenzee Forum zal worden uitgevoerd. Het Waddenzee Forum zal sociaal-economische scenario's voor het Waddengebied ontwikkelen en op basis daarvan aanbevelingen opstellen voor de Regeringsconferentie in 2005. Dhr. Drs. E.H.T.M. Nijpels is benoemd tot voorzitter
- Er is een gewijzigd Beheersplan voor de zeehond 2002-2006 aangenomen. Er zal terughoudend worden omgegaan met het opvangen van zieke of verzwakte zeehonden.
- Hoge prioriteit wordt gegeven aan het behoud en ontwikkelen van het cultuurlandschap van Waddengebied
- Draagvlak is essentieel voor het slagen van het Waddenzeebeleid. Belangenorganisaties, bewoners en gebruikers van het gebied worden actief betrokken bij de uitvoering van het beleid.

2.3.2 Overig internationaal overleg

Van tijd tot tijd worden Interregionale Waddenzee Conferenties georganiseerd (tussen provincies van de Waddenzeelanden). Tijdens deze conferenties wordt het beleid van de waddenprovincies in de drie landen zoveel mogelijk op elkaar afgestemd. Deze politieke samenwerking is gebaseerd op het haalbaarheidsprincipe (ecologisch behoud, economische haalbaarheid en sociale aanvaardbaarheid) integratie en wederzijdse aanvulling (InterWad 2001).

Ook de gemeentelijke overheden van alle Duitse, Deense en Nederlandse wadgemeenten organiseren regelmatig internationale conferenties.

3 Sociaal-economisch leefklimaat in theorie

3.1 Algemeen

De term sociaal-economisch leefklimaat wordt in de literatuur ook wel aangeduid met “leefbaarheid” en is een kwalitatief begrip. De inhoud ervan is contextgebonden en het hangt af van bijv. individuele wensen, de groep die het betreft, de tijdsperiode waarin het wordt beschouwd. Het gevolg is dat de term op velerlei manieren wordt ingevuld.

In het algemeen geldt dat met de term informatie wordt gegeven over de waardering van de leefomgeving. De waardering kan worden gegeven door mensen die op de een of andere manier een fysieke relatie hebben met het gebied. Het kunnen dus mensen zijn die er wonen, werken of verblijven. Juist doordat de term op zo'n brede groep betrekking heeft en een bepaald gebied betreft, kent het ruimtelijke, sociale en economische componenten die daarbij onderling verweven zijn.

Voor de vraagstelling van dit rapport is het van belang te achterhalen wat voor de eilandbewoners de gemeenschappelijke noemers met betrekking tot het sociaal-economisch leefklimaat zijn. Dit is gedaan door middel van een literatuurstudie.

3.2 Historische context

In de vorige paragraaf is al aangestipt dat thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die als belangrijk worden ervaren veranderlijk zijn met de tijd. In onderstaande paragraaf wordt de ontwikkeling in Nederland van de thema's van het sociaal-economisch leefklimaat beschreven, evenals de relatie van LNV met de thema's.

In de afgelopen dertig jaar hebben verschillende thema's met betrekking tot het sociaal-economisch leefklimaat in Nederland een rol gespeeld. In de jaren '70 lag de nadruk op het sociaal-economisch leefklimaat van de kleine kernen mede door de snelle daling van de werkgelegenheid in de landbouw. Bijbehorende thema's waren o.a., lokale werkgelegenheid, voorzieningenniveau, vertrekoverschot van jongeren en een minder sterk verenigingsleven. De jaren '80 werden gekenmerkt door het sociaal-economisch leefklimaat in regionaal perspectief te plaatsen. Vraagstukken over bijv. voorzieningenniveau en werkgelegenheid in perifere gebieden werden in toenemende mate op regionaal niveau uitgezocht. In de jaren '90 staat de eigen kracht van het landelijk gebied centraal: er is groeiende aandacht voor de economische kracht en potenties in het landelijk gebied zelf. Bij het sociaal-economisch leefklimaat gaat de waardering voor de eigen identiteit van een dorp of regio steeds meer een rol spelen (Stegeman, 2000).

Voor het ministerie van LNV staat het voldoen aan maatschappelijke behoeften steeds centraler. Ook in de nota *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* (LNV 2000) is dit een leidend principe. Het sociaal-economisch leefklimaat is één van de onderwerpen die hier invulling aan geven. Het onderwerp komt ook terug in de kerntaken van het

ministerie van LNV. Eén daarvan is het ontwikkelen en beschermen van een leefbaar en kwalitatief hoogwaardig platteland.

Van oudsher richtte LNV zich vooral op de productiefunctie van het landelijk gebied. De laatste jaren worden aan het landelijk gebied echter meer functies toegekend (Schmeink *et al.* 2001):

- (de al genoemde) productiefunctie, niet alleen de landbouw maar ook andere vormen van bedrijvigheid zien voordelen in vestiging op het platteland;
- gebruiksruimte voor wonen, werken en recreëren
- voorraadfunctie voor biodiversiteit, rust, ruimte, strategische watervoorraden, landschap, cultuurhistorie, duisternis.

Over de gebruiksruimte en hoe de bewoners en bezoekers het landelijk gebied ervaren is binnen het ministerie van LNV relatief weinig bekend. Voor onderzoek naar het sociaal-economisch leefklimaat is dit wel het terrein waarop LNV zich zou moeten begeven.

3.3 Mogelijke indeling naar thema's van het sociaal-economisch leefklimaat

In de literatuur worden verschillende indelingen gebruikt naar aspecten of criteria die van belang zijn voor het sociaal-economisch leefklimaat.

In de jaren '70 maakte Groot (1974) een onderscheid in vijf categorieën van leefbaarheidsthema's:

- *Inkomen en sociale zekerheid*: werk, ook wel bestaanszekerheid genoemd;
- *Verzorgings situatie*: voorzieningen, aard en peil van de aanwezige voorzieningen. Hieronder kunnen ook voorzieningen in verband met bereikbaarheid worden gerekend. Zowel bereikbaarheid van werk en voorzieningen elders, als bereikbaarheid van buitenaf;
- *Fysiek woonklimaat*: wonen, de waardering van woning en woonomgeving
- *Sociaal klimaat*: samenleven, de waardering van sociale contacten;
- *Greep op de eigen omgeving*: de mogelijkheid om greep te hebben op de eigen omgeving (politiek)

Elk van deze categorieën kan nog weer nader worden gedetailleerd (LNV 1999). De thema's die in dit rapport naar voren komen zijn gevonden aan de hand van de uitwerking van de vijf genoemde categorieën.

Naast deze indeling worden ook andere indelingen in de literatuur genoemd bijvoorbeeld één die gebruik maakt van vier omgevingscategorieën Sociaal-ruimtelijke aspecten, Sociaal culturele aspecten, Sociaal-economische aspecten, Politiek-bestuurlijke aspecten (Boomars *et al.* 1997). Dit zijn overkoepelende begrippen, welke op hun beurt verder kunnen worden uitgediept tot leefbaarheidsaspecten. Afhankelijk van de specifieke situatie dienen aspecten geselecteerd en verder geconcretiseerd te worden (Boomars *et al.* 1997).

In dit project is voor de ordening van de resultaten uit de interviews gebruik gemaakt van de indeling van Groot. Deze indeling is praktisch goed bruikbaar en omvat de categorieën die een belangrijke rol spelen bij het sociaal-economisch leefklimaat. Wanneer duidelijk is welke effecten natuurmaatregelen hebben kunnen thema's van het sociaal-economisch leefklimaat worden benoemd. Aan de hand van de indeling van Groot zijn deze gemakkelijk in te delen. Zo ontstaat een duidelijk beeld van thema's en bijbehorende categorieën waarop de natuurmaatregelen effect hebben.

4 Resultaten van de interviews

4.1 Algemeen

Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is het sociaal-economisch leefklimaat een complex begrip dat op diverse wijze door verschillende mensen wordt ingevuld. Om de relatie tussen het sociaal-economisch leefklimaat en natuurbescherming in perspectief te plaatsen is in de interviews allereerst aan de geïnterviewden gevraagd wat het sociaal-economisch leefklimaat in zijn algemeenheid voor hen inhoudt. De geïnterviewden geven verschillende aspecten aan. Het kunnen aspecten zijn die met natuurbescherming of natuurbeschermingsmaatregelen samenhangen maar het kunnen ook andere voor de bewoners belangrijke aspecten zijn die hier geen directe relatie mee hebben.

Vervolgens is in de interviews aan de bewoners gevraagd een beeld te geven van de aspecten van het sociaal-economisch leefklimaat die een relatie hebben met natuurbeschermingsmaatregelen (niet alleen die van Stede). Eveneens is gevraagd hoe zij deze relatie zien. Tijdens de gesprekken hebben de bewoners hier tal van voorbeelden van gegeven, waarvan een aantal in dit hoofdstuk aangegeven.

De bevindingen zijn naderhand per eiland beschreven en ingedeeld met behulp van de vijf categorieën van Groot.

Daarnaast is aan de geïnterviewden gevraagd hoe zij de rol van de overheid zien. De reacties hierop staan weergegeven in paragraaf 4.7.

Dit hoofdstuk wordt besloten met een concluderende paragraaf. Hierin is beschreven wat de belangrijkste thema's van het sociaal-economisch leefklimaat in relatie tot natuurbeschermingsmaatregelen zijn die uit de interviews naar voren komen.

4.2 Texel

4.2.1 Inkomen en sociale zekerheid

Onder de categorie inkomen en sociale zekerheid noemen de geïnterviewden van Texel dat het voor het sociaal-economisch leefklimaat belangrijk is dat er naast natuur ruimte moet bestaan voor wonen, werk en economische activiteiten. Dit vormt een spanningsveld waarin een balans moet worden gezocht om te zorgen voor een goed sociaal-economisch leefklimaat. Nu slaat de balans vaak door richting economie, bijvoorbeeld de nieuwbouw voor toeristen door projectontwikkelaars gaat ten koste van het woongenot. In andere gevallen heeft de ecologie de overhand, bijvoorbeeld doordat regels belemmeringen voor (agrarische) bedrijfsbeoefening betekenen.

De geïnterviewden noemen dat natuurmaatregelen moeten plaatsvinden met respect voor economische belangen. Niet iedereen vindt dat dit nu in voldoende mate gebeurt. Natuurbeschermingsmaatregelen dienen geen direct economisch belang terwijl landbouw, toerisme, kokkel- en mosselvisserij wel als belangrijk voor de economie van het eiland worden gezien. Daarnaast vindt door bijvoorbeeld landbouw een stuk beheer plaats dat ten dienste van de natuur kan worden gezien.

Twee voorbeelden:

- De schapenhouderij is niet langer rendabel op Texel. Het zorgt echter wel voor een stuk beheer van het landschap. Valt dit weg dan is het onder andere funest voor de weidevogels.
- Een aantal (landbouw)bedrijven moet verplaatst worden omdat deze naast of in een (nieuw) natuurgebied liggen. In een aantal gevallen verloopt de verplaatsing moeizaam. De boer kan bijvoorbeeld geen andere plek vinden omdat daarvoor geen hinderwetvergunning wordt verstrekt.

4.2.2 Verzorgingsituatie

Een aantal geïnterviewden geeft aan dat bij de overweging om op Texel te gaan wonen gekeken is naar aanwezigheid van voorzieningen. Hierbij valt te denken aan verenigingen, culturele voorzieningen, verbinding met de wal en scholen. Anderen geven niet duidelijk aan wat voor hen belangrijke voorzieningen zijn, wel lijkt men over het algemeen redelijk tevreden met de voorzieningen die er zijn, in aantal en verscheidenheid. De toeristen houden het voorzieningenpeil mede in stand. Een kanttekening hierbij is dat het aantal overnachtingsplaatsen gelimiteerd moet blijven. Ook hier is sprake van een balans, een teveel maar ook een tekort aan overnachtingsplaatsen kan afbreuk doen aan het sociaal-economisch leefklimaat.

Een relatie tussen verzorgingsituatie en natuurbeschermingsmaatregelen wordt nauwelijks gelegd. Eén respondent geeft aan dat de kwaliteit van een natuurgebied zou kunnen verbeteren als er ook fietspaden door de duinen zouden zijn; een indirecte relatie met natuurbescherming. Een ander geeft aan dat er meer wandelpaden zijn gekomen en de toegankelijkheid is toegenomen door het Nationaal Park Texelse Duinen.

4.2.3 Fysiek woonklimaat

Kenmerken die gewaardeerd worden in het fysiek woonklimaat zijn: ruimte en rust. Ook vormen cultuurhistorische elementen bijvoorbeeld de "schapenboet" een gewaardeerd onderdeel van het Texelse landschap.

Hoewel natuur als belangrijk kenmerk wordt gezien wordt hier naar de smaak van sommigen op dit moment teveel naar doorgeschoten. Dit is bijvoorbeeld een bedreiging voor landbouwgebieden die ook een onderdeel van het Texeler landschap vormen en eveneens een inkomstenbron zijn.

De beperkingen die met natuurbeschermingsmaatregelen samengaan noemen de geïnterviewden als negatief voor het sociaal-economisch leefklimaat. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld: beperkingen voor historisch medegebruik, en beperkingen door het aanlijnen van honden. Ook laten sommige maatregelen een negatief beeld achter bijvoorbeeld het afzetten met schrikdraad of het ontsierende effect van een teveel aan informatiepanelen.

Als positief komt uit de interviews naar voren dat er in de loop der tijd meer natuurgebieden zijn gekomen.

4.2.4 Sociaal klimaat

Onder sociaal klimaat worden genoemd: veiligheid, de sociale contacten, de gemeenschap, het omzien naar elkaar. Van deze aspecten van het sociaal klimaat wordt gezegd dat die in voldoende mate terug te vinden zijn op het eiland.

De geïnterviewden noemen geen duidelijke voorbeelden van natuurbeschermingsmaatregelen in relatie tot het sociaal klimaat.

4.2.5 Greep hebben op eigen omgeving (politiek)

Het belang van mee kunnen praten en beslissen over belangrijke onderwerpen wordt genoemd in de interviews. Ook is het van belang dat er de mogelijkheid bestaat om in de lokale omgeving doelstellingen en visies te ontwikkelen. Het betrekken van de bewoners en verschillende belangenorganisaties bij natuurbeschermingsmaatregelen

valt hier ook onder. Zij moeten de tijd en de kans hebben om erover mee te praten en denken.

Er wordt verschillend aangekeken tegen de manier waarop de besluitvorming tot nu toe verloopt. Eén iemand noemt dat bij de oprichting van het Nationaal Park Texelse Duinen positief en actief is meegepraat. Een ander noemt dat er weliswaar een gebiedscommissie Texel bestaat maar dat het door de overheidsregels niet goed mogelijk is om op de mogelijkheden van het gebied in te spelen: weinig gebiedsgericht.

De één heeft vertrouwen in de plaatselijke politiek terwijl een andere geïnterviewde stelt dat de bereidheid tot samenwerking gering is en belangengroepen sterk naar binnengekeerd zijn en dat het aan fundamentele bereidheid ontbreekt om met de bewoners te overleggen.

Bij de geïnterviewden bestaat het beeld dat veel maatregelen van bovenaf opgelegd worden. Vooral internationale maatregelen zoals de vogelrichtlijn/habitatrichtlijn staan ver van de bewoners af. Het is voor de bewoners moeilijk in te schatten hoe deze op hun niveau doorwerking zullen krijgen.

Ook ontbreekt het bij bewoners veelal aan inzicht waarom maatregelen nodig zijn, doordat dit niet duidelijk is ontstaat onbegrip en irritatie c.q. boosheid over maatregelen. Wat heeft bijvoorbeeld een maatregel als bescherming van de zeehond met natuurbeheer te maken?

Daarnaast worden niet alle natuurbeschermingsmaatregelen goed uitgevoerd. Er treedt bijvoorbeeld vernatting op daar waar het niet hoort met als gevolg dat wegen onderlopen. En bijkomende effecten zoals overlast van muggen worden over het hoofd gezien.

Onbegrip kan mede worden veroorzaakt omdat maatregelen vaak te weinig gebiedsgericht zijn, waardoor het belang van de maatregel voor de eigen lokale situatie niet begrepen wordt.

Bovenstaande punten maakt het meepraten/beslissen over maatregelen moeilijk. Het wordt verder bemoeilijkt doordat er niet altijd overlegsituaties zijn.

4.3 Vlieland

4.3.1 Inkomen en sociale zekerheid

De geïnterviewden geven aan dat de toerist in economische zin belangrijk is voor Vlieland. Zij komen vooral voor rust, natuur en ruimte naar het eiland. Daarnaast noemen de geïnterviewden dat defensie een belangrijke werkgever is voor de bevolking van het eiland.

Als door natuurbeschermingsmaatregelen natuurgebieden gesloten worden, wordt dit als nadelig gezien voor het toerisme en daarmee de werkgelegenheid.

Natuurbescherming die gekoppeld is aan een goede natuureducatie wordt gezien als kans, mede om de toeristen van dienst te kunnen zijn. Eén geïnterviewde geeft aan dat nu bijvoorbeeld wel mensen het wad opgaan maar de begeleiding hiervan is beperkt tot één natuur-educatief centrum.

4.3.2 Verzorgingssituatie

Er zijn weinig aspecten uit de interviews die bij deze categorie onder te brengen zijn. In één interview wordt genoemd dat medische voorzieningen en een zorgcentrum van belang voor het eiland zijn. Dergelijke voorzieningen staan onder druk als gevolg van schaalvergroting die op landelijk niveau plaatsvindt.

De ervaring nu is, dat de aanleg van bijvoorbeeld fietspaden door milieu en natuurinstanties wordt tegengehouden vanwege bescherming van bepaalde planten. Maar om de natuur te beleven/ervaren is het belangrijk dat er bijvoorbeeld fietspaden worden aangelegd.

4.3.3 Fysiek woonklimaat

Aspecten die genoemd worden zijn toegankelijkheid; het overal kunnen komen. Ook het hebben van vrijheid noemt men als belangrijk aspect. Het gaat hierbij om vrij langs het strand kunnen lopen en rijden, vrij door de bossen en duinen wandelen en vrij mogen vissen. Daarnaast worden aspecten als rust, ruimte en natuur genoemd. En men geeft aan dat de kwaliteit van natuurgebieden voor gast en eilander belangrijk te vinden.

Het beperken van de toegankelijkheid van natuurgebieden door natuurbeschermingsmaatregelen zoals de polder zien de geïnterviewden als negatieve ontwikkeling. De vrees bestaat dat in de toekomst de toegankelijkheid steeds meer beperkt gaat worden, bijvoorbeeld ook in de winter.

Er wordt bij de natuurbeschermingsmaatregelen te weinig rekening gehouden met lokale omstandigheden. Maatregelen die samenhangen met de Vogelrichtlijn hebben grote consequenties op de leefomgeving omdat al gauw een groot deel van het soms maar 1km smalle eiland hieronder valt.

En sommige gebieden die formeel wel toegankelijk zijn, zijn het feitelijk niet omdat de grazers die er lopen de mensen afschrikt om er te gaan wandelen.

Een ander geluid is dat niet zozeer door buitenaf maar door de veranderde mentaliteit (ik mentaliteit) de kwaliteit van het fysiek woonklimaat achteruitgaat.

Een onderwerp dat bij veel eilanders leeft en wellicht geassocieerd wordt met natuurbeschermingsmaatregelen is de overlast van onder andere kraaien, wilde katten en ratten.

Uitspraak:

“De kwaliteit van het natuurgebied wordt beter, maar de leefbaarheid wordt minder. Dat je het niet meer kunt (laten) zien doordat de natuur niet meer toegankelijk is, dat vermindert de leefbaarheid.

4.3.4 Sociaal klimaat

Onder de categorie sociaal klimaat worden genoemd veiligheid, geborgenheid, geen criminaliteit, een lage werkdruk en verdere sociale aspecten met betrekking tot wonen, werken en vrije tijd. Over het sociaal-economisch leefklimaat met betrekking tot deze aspecten is men over het algemeen tevreden op dit moment.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met het sociaal klimaat hebben de geïnterviewden niet genoemd.

4.3.5 Greep hebben op eigen omgeving (politiek)

In de groepsbijeenkomst noemen de geïnterviewden dat prijs wordt gesteld op weinig bemoeienissen vanuit Den Haag. Dit relateert men aan bemoeienissen die betrekking hebben op natuurontwikkeling. Men heeft het idee dat het Nationaal Park dat in 1975 is tegengehouden nu stapje bij stapje door middel van maatregelen wordt doorgevoerd.

De geïnterviewden geven aan natuurbescherming nodig te vinden, maar zij moet meer worden toegespitst op de lokale situatie. Natuurbeschermingsmaatregelen komen op de eilanders af zonder dat zij daar invloed op hebben. De Vogelrichtlijn e.d. wordt van bovenaf opgelegd. En van bepaalde maatregelen hebben de bewoners geen weet. Sommige maatregelen zijn een gruwel in de ogen van bewoners, bijv. duinverstuiving en het doorsteken van de dijk bij het poldergebied. Wat door deze maatregelen wordt weggehaald krijgt het eiland niet meer terug.

In het verleden is gepoogd de eilanders te betrekken bij het beheersplan voor Vlieland. De inspraak is echter niet goed verlopen. Er werd gepretendeerd dat van alles mogelijk was terwijl dit al lang niet meer kon. Hierdoor ontstond het idee dat het niet echt helpt als je als bewoner meepraat.

Eilanders willen hun eiland mooi houden en met gasten delen. Het laten meepraten en denken door eilanders bij natuurbescherming wordt daarom belangrijk gevonden.

4.4 Terschelling

4.4.1 Inkomen en sociale zekerheid

In de interviews komen weinig aspecten naar voren die onder deze categorie te plaatsen zijn. In de groepsbijeenkomst wordt gesteld dat de mogelijkheid om brood te verdienen (als boer) moet blijven bestaan.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met het inkomen en sociale zekerheid hebben de geïnterviewden niet genoemd.

4.4.2 Verzorgingssituatie

De opmerkingen die onder deze categorie te plaatsen zijn, zijn beperkt. Eén aspect dat genoemd wordt zijn de faciliteiten in de dorpen (o.a. verenigingen). Deze zijn in voldoende mate aanwezig. Een faciliteit als beperkte bootverbinding wordt door de "eilanders" niet als direct negatief voor het sociaal-economisch leefklimaat gezien. De indruk bestaat dat nieuwkomers (ongeveer 50% van de eilandbewoners) hier meer waarde aan hechten.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met de verzorgingssituatie hebben de geïnterviewden niet genoemd.

4.4.3 Fysiek woonklimaat

Veel aspecten die in de interviews genoemd zijn kunnen onder deze categorie worden geplaatst. Men noemt vooral het gevoel van vrijheid, met daarbij overigens wel verplichtingen. Daarnaast noemt men leven van en met de natuur, genieten van het eiland en niet te veel verharde wegen, draden en bordjes.

Op het moment constateert men spanningen als het gaat over bovengenoemde aspecten. Door beperkingen wordt een deel van het gevoel van vrijheid weggenomen.

Door de natuurbeschermingsmaatregelen wordt er geknaagd aan het hobbymatige karakter van eilandactiviteiten zoals wadvissen, pieresteken en konijnenvangen. De maatregelen maken deze activiteiten langzaam aan onmogelijk. Daarnaast noemt een geïnterviewde dat de angst bestaat dat gebieden radicaal zullen worden afgesloten. Ook door het steeds grootschaliger karakter van het toerisme komt het eiland karakter in gevaar.

4.4.4 Sociaal klimaat

Hierbij wordt genoemd de gemeenschapszin. Hieronder valt het samenzijn onder de eilanders en het elkaar onderling tegenkomen. Een doorlopend toeristenseizoen brengt de gemeenschapszin in gevaar.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met het sociaal klimaat is in de interviews niet genoemd.

4.4.5 Greep hebben op eigen omgeving (politiek)

Genoemd wordt dat het belangrijk is dat er toekomstperspectief is voor de eilanders. Als dit wegvalt bijvoorbeeld door een teveel aan beperkingen dan beïnvloedt dit het sociaal-economisch leefklimaat op een negatieve wijze.

De geïnterviewden noemen dat er over de natuurbeschermingsmaatregelen weinig overleg met de eilanders plaatsvindt. Men begrijpt dat regels nodig zijn maar sommige regels begrijpen de bewoners niet. Bijvoorbeeld het teruggeven aan de natuur van de Boschplaat. Ook hebben de geïnterviewden de indruk dat veel nadruk wordt gelegd op kleinschalige natuurbeschermingsmaatregelen (pkb) en weinig op grootschalige. En soms is de overheid onbetrouwbaar in gemaakte afspraken; oud

beleid wordt 'overruled' door nieuw beleid. Onbegrip van de maatregelen leidt ertoe dat bijvoorbeeld vergunningen lang worden vastgehouden, onderhoudswerkzaamheden niet meer worden gedaan, prikkeldraad wordt doorgeknipt en de bereidheid om mee te werken aan nieuwe ontwikkelingen verminderd.

De geïnterviewden geven aan dat de regelgeving met betrekking tot natuurbeschermingsmaatregelen landelijk of Europees is vastgesteld. Hetgeen tot gevolg heeft dat het beleid generaliseert en weinig is toegespitst op de lokale situatie. Het in gesprek gaan met eilanders en insteken op de mogelijkheden die er zijn noemen de geïnterviewden een openstaande kans.

4.5 Ameland

4.5.1 Inkomen en sociale zekerheid

Toeristen leveren een belangrijke bron van inkomsten. Doordat de piek van toeristen breder is geworden is er meer werkgelegenheid ontstaan. De toeristen komen vooral af op de natuur in het gebied. In verband met de toeristen is het van belang dat er voldoende mogelijkheid bestaat om te kunnen recreëren.

Aan de ene kant zien de geïnterviewden de natuur als een belangrijke peiler van toerisme op Ameland. Maar aan de andere kant werken natuurbescherming en daarmee samenhangende natuurbeschermingsmaatregelen/richtlijnen beperkend voor (landbouw) bedrijven en (recreatie) ondernemingen. Hierdoor worden kansen voor bewoners weggenomen.

4.5.2 Verzorgings situatie

Een zekere mate van openbare voorzieningen waaronder cultuur wordt belangrijk gevonden.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met de verzorgings situatie noemen de geïnterviewden niet.

4.5.3 Fysiek woonklimaat

Natuur wordt genoemd als belangrijk element van het fysieke woonklimaat. Het is iets van het eiland waar zorg voor gedragen moet worden. Ook wat betreft bebouwing willen bewoners het eiland mooi houden. Daarnaast hebben boeren een rol bij het in stand houden van het landschap en de variatie hierin.

Op het moment komen van bovenaf steeds meer beperkingen voor het Waddengebied. Beperkende natuurbeschermingsmaatregelen uit de pkb Waddensee maken het beoefenen van allerlei activiteiten door de eilandbewoners onmogelijk. Hierdoor wordt het kleinschalig historisch medegebruik steeds beperkter en in sommige gevallen wordt het zelfs verboden.

4.5.4 Sociaal klimaat

Belangrijk is het eilandergevoel; het elkaar kunnen aanspreken en het bespreekbaar zijn van dingen. Hier hoort ook een zekere mate van sociale controle bij.

Door het langere toeristenseizoen is er een kortere periode van vrijheid ontstaan. Een limiet aan het aantal overnachtingsplaatsen wordt daarom belangrijk gevonden om dit gevoel van vrijheid niet nog verder te beperken.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met het sociaal klimaat is in de interviews niet genoemd.

Greep hebben op eigen omgeving (politiek)

Vrijheid wordt belangrijk gevonden en men wil hier graag grip op kunnen hebben. Door algemene regelgeving van bovenaf worden beperkende regels opgesteld. Het zijn ook vaak regels die weinig zijn toegespitst op de eilandersituatie.

Bij bewoners ontbreekt vaak het inzicht waarom bepaalde activiteiten niet meer mogen. Zo is er bijvoorbeeld onbegrip waarom kleine individuele activiteiten niet meer mogen, terwijl men wel de negatieve effecten ziet van grootschaliger activiteiten zoals bijvoorbeeld de kokkelvisserij.

Inspraak van gemeente en bewoners blijft beperkt tot reageren, er is geen inspraak vooraf. Er is weinig ruimte voor eigen verantwoordelijkheid. Het gevoel heerst dat gemeenten worden opgezadeld met inspraak als gevolg van landelijke wetgeving (bijv. de Vogel-Habitatrichtlijn). Daarnaast neemt de invloed van natuurorganisaties toe en dit brengt een aanslag op het sociaal-economisch leefklimaat met zich mee.

4.6 Schiermonnikoog

4.6.1 Inkomen en sociale zekerheid

Toerisme vormt een belangrijke bron van inkomsten voor het eiland. De toeristen komen voor de natuur. Enerzijds staat de toegankelijkheid mede door het toerisme onder druk anderzijds is een teveel aan borden met ge- en verboden als aanduiding van natuurgebieden geen visitekaartje richting toeristen. Het is een zoeken naar evenwicht tussen economie en natuur.

4.6.2 Verzorgingssituatie

Wat betreft de voorzieningen leggen de geïnterviewden een relatie met het toerisme. Het beeld bestaat dat voor de toerist meer voorzieningen aanwezig zijn dan voor de bewoners zelf. Bijvoorbeeld voorzieningen zoals zwembad, en voor sport en spel. De bootverbinding is in zekere zin beperkend voor de bewoners zelf maar door de bootgrootte en tijden en daarnaast beperking in overnachtingsplaatsen kan het toerisme in de hand worden gehouden.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met de verzorgingssituatie noemen de geïnterviewden niet.

4.6.3 Fysiek woonklimaat

Als belangrijke elementen noemen de geïnterviewden: ruimte en vrijheid (in de natuur). Op dit moment is dit nog wel aanwezig. Maar er zijn ontwikkelingen die dit in gevaar brengen. Bijvoorbeeld de toenemende toeristenstroom.

Teveel aan beperkende regelgeving voor o.a. het gebruik van natuurpaden en strand zien de geïnterviewden als beknotting van de vrijheid.

4.6.4 Sociaal klimaat

Aspecten die de geïnterviewden noemen zijn: samenwerking, de onderlinge contacten, saamhorigheid, harmonie, acceptatie. Ook noemen zij veiligheid. Deze aspecten vinden de bewoners belangrijk en zijn op dit moment aanwezig.

Een relatie van natuurbeschermingsmaatregelen met het sociaal klimaat is in de interviews niet genoemd.

4.6.5 Greep hebben op eigen omgeving (politiek)

De geïnterviewden geven aan dat een element van het sociaal-economisch leefklimaat saamhorigheid is. Dit wordt ingevuld als vrijheid, "dat iedereen zijn zegje kan doen". Als bewoners willen zij de waarden van hun gebied bewaren. Regelgeving daarvoor is nodig. Waarbij zij aangeven dat de invulling van de regelgeving niet dezelfde moet zijn als die op de wal, de situatie op het eiland is anders. Als anderen zich niet aan de regels houden dan is het draagvlak voor de regelgeving bij de bewoners weg. Het opbouwen van draagvlak kost veel tijd maar door een domme actie is dit gauw te niet gedaan.

Betrokkenheid bij de totstandkoming en uitleg van het hoe en waarom van natuurbeschermingsmaatregelen wordt belangrijk gevonden. Nu gebeurt dit vaak onvoldoende, soms kunnen daarom de bewoners ook aan toeristen niet afdoende uitleggen waarom bepaalde dingen (niet) moeten.

Op Schiermonnikoog heeft men ervaring met de totstandkoming van het Nationaal Park. In eerste instantie werden de bewoners nauwelijks betrokken. Dat is een voorbeeld van hoe het niet moet. Nu zijn er eilanderstemmen in het Nationaal Park vertegenwoordigd, dat is prima.

4.7 Rol van de overheid

Uitvoering

Op de vijf waddeneilanden zijn verschillende instanties verantwoordelijk voor de uitvoering van natuurbeschermingsmaatregelen. De rol van de uitvoerders ervaren de geïnterviewden als wisselend. Zo geeft een geïnterviewde aan dat op Ameland Staatbosbeheer en het Fryske Gea een positieve rol speelden bij de openstelling van het gebied dat ze beheren. De voorbeeldfunctie van de beheerder is ook een aantal malen aan de orde geweest en de communicatie verloopt in het ene geval goed en in het andere geval minder goed. De invulling is ook erg persoonsgebonden.

De geïnterviewden vinden het belangrijk de bewoners in een vroeg stadium te betrekken en zodoende ook de tijd te geven om mee te denken. Bewoners moeten niet persé als bedreiging van het gebied worden gezien.

Beleid

Het niet optimale functioneren van de uitvoering komt deels omdat een goede coördinatie tussen uitvoering en beleid ontbreekt. LNV zou de uitvoering beter kunnen ondersteunen.

De geïnterviewden geven aan dat het beleid consistentere zou moeten zijn. Ze zeggen hierover:

- het ontbreekt LNV aan zichtbaarheid, visie voor de toekomst
- het beleid voor de waddenzee is deels tegenstrijdig
- oude wetgeving wordt overruled door nieuwe; hierdoor wordt de overheid beschouwd als onbetrouwbaar, een overheid die haar afspraken niet nakomt.

LNV zou een rol kunnen spelen in het ondersteunen van het overlegproces.

Bijvoorbeeld door te zorgen dat een goed overlegstructuur bestaat in het veld voordat de regels opgesteld worden. Of zich richten op de positieve kanten zodat mensen weer geïnteresseerd raken. Andere mogelijkheden zijn: mensen aanstellen met een vernieuwingsfunctie of de regiodirectie als denktank laten functioneren over hoe met het sociaal-economisch leefklimaat om te gaan.

Uitspraak:

"LNV komt over als instantie die dingen verbied, zij moet juist oplossingen zoeken."

4.8 Conclusies

4.8.1 Algemeen

Het sociaal-economisch leefklimaat op de Waddeneilanden heeft vaak een relatie met de natuur, zowel in positieve zin (genieten, leven met natuur, behoud van het eiland) als in negatieve (beperkingen door natuurmaatregelen, invloed op economische activiteiten). Dit blijkt ook uit het feit dat bij de vraag naar algemene aspecten van het sociaal-economisch leefklimaat, vaak natuurgerelateerde onderwerpen naar voren komen².

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat bewoners natuurbeschermingsmaatregelen nodig vinden. Bij bewoners heerst het besef dat hun (natuur)gebied waardevol is en dit willen zij graag behouden.

De geïnterviewden geven aan dat natuurbeschermingsmaatregelen een sterke relatie hebben met het inkomen en sociale zekerheden, de fysieke woonomgeving en de greep op de eigenomgeving en veel minder met verzorgingssituatie en sociaal klimaat.

4.8.2 Indeling Groot en Leefbaarheidsthema's

De resultaten van de interviews zijn geordend aan de hand van de indeling van Groot. Na verwerking van de resultaten bleek dat vooral een relatie wordt gelegd met natuurbeschermingsmaatregelen voor de categorieën

- inkomen en sociale zekerheid
- fysiek woonklimaat
- greep hebben op de eigen omgeving.

Binnen deze categorieën zijn thema's benoemd die uit de interviews als belangrijk naar voren zijn gekomen.

De opmerkingen over de verzorgingssituatie en het sociaal klimaat zijn wisselend. Bij deze categorieën wordt nauwelijks een relatie met natuurbeschermingsmaatregelen gelegd.

Inkomen en sociale zekerheid

Voor wat betreft inkomen en sociale zekerheid komt uit de gesprekken naar voren dat toerisme een belangrijke inkomstenbron is. Met name op Vlieland en Schiermonnikoog komen de toeristen voornamelijk voor de natuur.

Het vinden van een balans tussen natuur en economie is belangrijk. Dit punt kwam aan de orde bij de gesprekken op Texel, Ameland en Vlieland. Op alle eilanden is men zich er van bewust dat de aanwezigheid van natuur de aantrekkelijkheid van de eilanden voor toeristen vergroot. Een te grote toeristenstroom vormt echter weer een bedreiging. En daarnaast vinden bewoners dat er naast natuur ook voldoende ruimte moet blijven voor andere economische activiteiten, zoals landbouw.

Thema: balans tussen natuur en economie

Fysiek woonklimaat

Waarden als natuur, rust, ruimte en vooral vrijheid om te bewegen op het eiland benoemen de geïnterviewden als belangrijk voor het fysieke woonklimaat. Te ver door gevoerde natuurmaatregelen beknotten de vrijheid waaronder ook de toegankelijkheid van gebieden voor toeristen, te veel, dat is ongewenst. Voor landbouw en kleinschalig historisch medegebruik geldt eveneens dat natuurmaatregelen daar soms een bedreiging voor kunnen vormen. Ook hier is het van belang te zoeken naar evenwicht tussen natuur en andere (cultuurhistorische) activiteiten die op de eilanden plaatsvinden.

² Tijdens de interviews is getracht zoveel mogelijk vooringenomen vraagstellingen te vermijden. Het zou echter zo kunnen zijn dat door de inleidingen de nadruk al op natuur is komen liggen. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de vragen.

Thema : rust, ruimte en bewegingsvrijheid

Thema: gebruiken van en toegankelijkheid tot natuur

Greep op eigen omgeving

In de interviews komt veelvuldig naar voren dat het kunnen meepraten en meebeslissen over belangrijke onderwerpen een belangrijk element van het sociaal-economisch leefklimaat is. Bewoners willen graag gekend worden in het hoe en waarom van bepaalde maatregelen. Natuurbeschermingsmaatregelen worden niet altijd begrepen. Soms is het onvoldoende duidelijk waarom een bepaalde Natuurbeschermingsmaatregel nodig is. Wat is de oorzaak en wat is het effect waar de maatregel op aangrijpt. Gebeurt dit in onvoldoende mate dan ontstaat er onbegrip en irritatie bij de bewoners, wat zich soms uit in een directe reactie zoals het doorknippen van prikkeldraad of overschilderen van borden.

Bewoners willen graag meedenken over oplossingen. Het is dan voorstelbaar dat natuurbeschermingsmaatregelen wel plaatsvinden maar in een iets andere vorm. Bijvoorbeeld geen absoluut verbod op toegankelijkheid van gebieden maar een tijdelijk van jaargetijde afhankelijke beperking. Ook maakt het meer betrekken van de bevolking meer lokaal gerichte oplossingen nodig. Door schaalvergroting van regelgeving en daarmee afnemende gebiedsgerichtheid en de nu sterk gestuurde regie van bovenaf ontbreekt de eigen invloed.

Ook naar de toekomst toe is het betrekken van de bevolking belangrijk. Nu al doen zij een deel van het beheer maar als zij niet betrokken worden bestaat het gevaar dat dit wegvalt. Voor toekomstige plannen is het belangrijk zich te realiseren dat hiervoor het draagvlak of niet draagvlak nu al gecreëerd wordt.

Thema: invloed op beslissingen en flexibele gebiedsgerichte regelgeving

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

- Uit de interviews komt naar voren dat Natuurbeschermingsmaatregelen invloed hebben op het sociaal en economisch leefklimaat van de eilandbewoners.
- Onderscheid tussen gevolgen van Natuurbeschermingsmaatregelen uit het verdrag van Stade en andere Natuurbeschermingsmaatregelen is uit de gesprekken niet op te maken.
- Als belangrijkste thema's van het sociaal-economisch leefklimaat die een relatie hebben met natuurbeschermingsmaatregelen komen naar voren:
 - *evenwicht tussen economie en natuur*
De natuur is belangrijk voor de economie van de eilanden. Als het economische belang teveel een rol gaat spelen door bijvoorbeeld een te groot aantal toeristen toe te staan kan dit ten koste gaan van het leefklimaat.
 - *vrijheid van de bewoners "te doen" en "te gebruiken"*
Te ver doorgevoerde natuurbeschermingsmaatregelen beknotten het gevoel van vrijheid, een waarde die de bewoners als belangrijk ervaren.
 - *toegankelijkheid natuur*
Door afsluiting van gebieden kan de natuur niet meer beleefd worden.
 - *invloed op beslissingen*
Bewoners willen graag gekend worden in het hoe en waarom van bepaalde maatregelen. Doordat dit nu niet of onvoldoende gebeurt ontstaat soms onbegrip of onvrede ten aanzien van de maatregelen.
 - *flexibele gebiedsgerichte regelgeving*
Maatregelen komen nu vaak als generiek en sterk van bovenaf opgelegd over. Een betere inpassing aan de lokale situatie is voorstelbaar en over het algemeen acceptabeler voor de bewoners.
- Het beeld dat uit de interviews naar voren komt is vooral een spanningsveld tussen:
 - inkomen en sociale zekerheid en natuurbeschermingsmaatregelen
 - fysiek woonklimaat en natuurbeschermingsmaatregelen
 - greep hebben op eigen omgeving en natuurbeschermingsmaatregelen
- Een relatie tussen de categorieën verzorgingssituatie, sociaal klimaat en natuurbeschermingsmaatregelen wordt in de interviews (nagenoeg) niet gelegd.
- Wanneer de bewoners het gevoel hebben dat natuurmaatregelen onzinnig en onnodig zijn of een stap te ver gaan, roept het vooral een indirecte reactie van de bevolking op. Dit uit zich bijvoorbeeld in een afname aan vrijwillige onderhouds- en beheerswerkzaamheden door de bevolking. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor het natuurbehoud. Verlies aan draagvlak heeft daarnaast ook gevolgen voor de medewerking en het begrip voor toekomstige natuurbeschermingsplannen.

5.2 Aanbevelingen

Het natuurbeschermingsbeleid heeft nu het karakter van grootschaligheid en komt *top down* op de bewoners af. Bij de eilanders komt dit over als een verlies aan greep op de eigen omgeving. Wellicht dat ze zich daarom nog sterker beroepen op de eilandeigenheid, met bijbehorende rechten en plichten. Hiervan moet de Regiodirectie Noord zich rekenschap geven bij haar taak om natuurdoelen in het gebied te realiseren. Communicatie met de bevolking is daarbij belangrijk. Onderdelen van de communicatie kunnen bijvoorbeeld zijn:

- uitleg over het hoe en waarom van de maatregelen, dit is belangrijker dan de regels zelf;
- ruimte geven aan de ideeën van de bewoners bij de te kiezen oplossing;
- duidelijk zijn over de mogelijkheden en beperkingen voor bewoners.

Op nationaal niveau is het interessant om naar de speelruimte van natuurdoelen te kijken. Bijvoorbeeld door in kaart te brengen waar kleinschalig medegebruik mogelijk is zonder dat dit te koste gaat van natuurwaarden.

5.3 Hoe verder

Dit onderzoek heeft zich beperkt tot de bewoners van de Waddeneilanden. Maar de natuurbeschermingsmaatregel zijn van toepassing op een veel bredere groep mensen in het Waddengebied. Om het beeld te completeren kan soortgelijk onderzoek voor andere bewoners plaatsvinden, bijvoorbeeld onder bewoners van de randgemeenten van het vaste land.

Voor het realiseren van natuurdoelen is voldoende draagvlak onder de bewoners van belang. Dit onderzoek heeft zich gericht op de invloed van natuurbeschermingsmaatregelen op het sociaal-economisch leefklimaat en hiermee is indirect een indruk verkregen van aspecten die van belang zijn voor het creëren van voldoende draagvlak.

Als het gaat om het realiseren van natuurdoelen is het ook van belang de invloed van min of meer autonome sociaal-economische ontwikkelingen in beeld te hebben. Door dergelijke ontwikkelingen in kaart te brengen kunnen mogelijke knelpunten voor de realisatie van natuurdoelen aan het licht komen.

Een voorbeeld is de toenemende vergrijzing en toename van grootschalige exploitatie van recreatievoorzieningen op de eilanden. Dergelijke ontwikkelingen kunnen van invloed zijn op betrokkenheid met het eiland, bijvoorbeeld in de vorm van beheer en onderhoud van natuur.

6 Referenties

- Boomars, L en Hidding, M.C. (1997) *Leefbaarheidseffectrapportage, Leefbaarheid niet langer een blinde vlek in de besluitvorming*, Rapport nr. 135. Wetenschapswinkel Landbouwuniversiteit, Wageningen
- Boomars, L en Hidding, M.C. (1999) *Leefbaarheidseffectrapportage Opsterland*, Landbouwuniversiteit, Wageningen
- Coeterier, J.F., A.E. Buijs en M.B. Schöne (1997) *Waarden van de wadden, Belevingsonderzoek in het Waddengebied*, DLO-Staring Centrum, Wageningen
- InterWad 2002 website: <http://www.interwad.nl/dutch/frames.htm>
Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Ministerie van Economische Zaken en Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Den Haag
- Lengkeek, J. en K. van der Velden (2000) *Eiland in evenwicht, Een verkenning van leefbaarheidsaspecten in verband met toeristische ontwikkeling op Texel*, Rapport nr. 173. Wetenschapswinkel, Wageningen
- LNV 1999 *Een leefbaar platteland dat werkt*, verslag van werkconferentie, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Noord, Groningen
- LNV 2000 *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag
- LNV 2001 *Correspondentie met het Parlement, brief nr. DNO.2001/6229*, d.d. 26-11-2001 Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag
- Ministeriële verklaring van de Achtste Trilaterale Regeringsconferentie over de Bescherming van de Waddenzee (1997) *Verklaring van Stade, Trilaterale Waddenzee Plan*, Stade
- Stegeman, J. (2000) *Leefbaarheid op de agenda!, Een studie naar het vigerend leefbaarheidsbeleid en leefbaarheidsthema's voor de toekomst*, Rapport nr. 163. Wetenschapswinkel, Wageningen
- Schmeink, H., P. Welboren e.a. (2001) *Van brood op de plank tot Japanse tuin, Over wonen, werken en recreëren in het landelijk gebied*, Rapport nr. 17. Stichting Recreatie, Kennis en Innovatiecentrum en Expertisecentrum LNV, Den Haag en Ede

Bijlage 1 Vragen Interviews

Interviewvragen aan bewoners

Leefbaarheid op de Waddeneilanden in het algemeen

- Wat verstaat u onder de term leefbaarheid?
- Wat vindt u van de leefbaarheid van uw woonomgeving?
- Wat zijn voor u de belangrijkste aspecten/elementen van leefbaarheid, waarom?
- Ziet u in uw woonomgeving op het moment of in de toekomst kansen of bedreigingen met betrekking tot de genoemde aspecten van leefbaarheid?
- Welke kansen/bedreigingen zijn dat?
- Hoe ziet u uw eigen rol als het gaat om het beïnvloeden van de kwaliteit van uw leefomgeving?
- Welke concrete acties onderneemt u op dit moment om de kwaliteit van uw leefomgeving te beïnvloeden?

Leefbaarheidsthema's en natuurbeschermingsmaatregelen

- Wordt de kwaliteit van uw leefomgeving op dit moment of in de toekomst beïnvloed door natuurbeschermingsmaatregelen?
- In welke zin/mate wordt de kwaliteit beïnvloed
- Kunt u hier voorbeelden van geven?
- Om welke natuurbeschermingsmaatregelen gaat het?
- Is er sprake van kansen of bedreigingen op de leefbaarheid door de natuurbeschermingsmaatregelen.
- Kunt u aangegeven of er een moment is/ is voor te stellen dat de kwaliteit van uw leefomgeving te zeer wordt aangetast door de natuurbeschermingsmaatregelen?
- Wanneer is dit het geval?
- Wat voor aspecten van de leefbaarheid betreft het dan?
- Wat voor natuurbeschermingsmaatregelen betreft het dan?